

Vuosi 1918 ruohon- juuritasolla

Tuomas Hoppu: Tampereen naiskaarti. Myytit ja todellisuus. Ajatus 2008. 272 s.

Mervi Kaarninen: Punaorvot 1918. Minerva 2008. 176 s.

Olli Korjus: Hamina 1918. Nimi nimeltä, luoti luodilta. Atena 2008. 291 s.

■ Suomen sisällissotaa käsittelevien julkaisujen määrä saavutti kulmineationsa sodan 90-vuotismuistovuonna 2008. Historiatutkimuksen yleiskehitystä noudattaen myös sisällissodan tutkimuksessa ovat suuret linjat ja kokonaisvaltaiset tulkinnat antaneet tilaa pirstoutuneemmalle historiakäsitykselle, jossa sodan monisyisyys ja kokemusten erilaisuus ovat hyväksytyjä lähtökohtia. Seuraavassa tarkastelen kolmea syksyllä 2008 ilmestyntä sisällissotaa käsittelevää kirjaa. Kirjat vankistavat nykytraditiota, jossa sotaa tarkastellaan lähinnä sodan hävinneen osapuolen kokemusten kautta paikallisesti rajattuna ilmiönä. Teokset osoittavat, että sisällissota on kaikkea muuta kuin loppuun kulunut teema ja että uudet näkökulmat parantavat mahdollisuuksia ymmärtää tapahtumia, joita kansallisvaltiokeskeinen historiankirjoitus ei pysty selittämään.

Kirjassa *Tampereen naiskaarti – Myytit ja todellisuus* Tuomas Hoppu tarkastelee yhtä sodan myyttisimmistä il-

miöistä, punakaartissa taisteleita naisia. Naiskaartilaiset herättivät sekä valkoisissa että punaisissa voimakkaita tunteita ja heihin on usein liitetty äärimmäisiä ominaisuuksia. Heidät on kuvattu raivoavina amatsoineina ja sankarillisina vallankumoustaistelijoina mutta myös rappiolle joutuneina räävittöminä naisina. Työväen muistokulttuurissa taas on sitkeästi elänyt käsitys, että naiskaartilaiset olisivat olleet muita ryhmiä alttiimpia valkoisten rankaisutoimenpiteille. Nämä myytit yhdessä Tampereen taistelun mytologian kanssa muodostavat taustan Hopun Tampereen kahden naiskomppanian kriittiselle tarkastelulle. Kirjan alussa naiskaartilaisuudelle etsitään laajempaa historiallista kontekstia tehdaskaupungin kehityksestä. Kaupunki muodosti ympäristön, joka kaikesta kurjuudestaan huolimatta mahdollisti naisten yhteiskunnallisen aktivoitumisen ja itsenäistymisen. Vaikka kyseinen kehitys mahdollisti naisten osallistumisen aseelliseen taisteluun, Hoppu nostaa vallankumousliikkeen kollektiivisen voiman ja vuosien 1917–18 poikkeusolot tärkeimmäksi naiskaartilaisuutta selittäväksi tekijäksi. Mielenkiintoinen on Hopun havainto siitä, että Tampereen naiskaartilaiset eivät pääsääntöisesti kuuluneet järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen. Niin työväenpuolue kuin puolueen naisjärjestökin eivät puoltaneet, vaikka eivät kieltäneetkään, naisten aseellista toimintaa sodan aikana. Hoppu näkee, että naiskaartin perustaminen Tampereella perustui naisten haaluun osallistua aseelliseen tais-

teluun eikä punakaartin tarpeeseen täyttää rivit. Huolimatta siitä, että Hoppu peilaa paikallisia tapahtumia sekä laajempaan kehitykseen että uusimpaan historiatutkimukseen, hän varoo ehkä liiankin paljon tulkitsemasta ilmiötä laajemmin.

Tampereen naiskaarti kuvaa erinomaisesti sisällissodan ruohonjuuritason realiteetteja, organisatorista haparointia ja sekavuutta. Monelle aseeseen tarttuneelle taistelu oli ohi ennen kuin se ehti alkaakaan, ja mielikuvat sankarillisesta taistelusta haihtuivat hetkessä ja vaihtuivat pyrkimykseksi säilyttää oma henki. Tampereen ensimmäinen naiskomppania perustettiin lähinnä aatteen innolla ja vastoin järjestäytyneen työväestön suosituksia maaliskuun alussa, eli aikana jolloin vallankumous näytti vielä etenevän. Harjoitusjakson aikana sota muuttui kuitenkin dramaattisesti ja kun naiskomppania määrättiin taisteluun, rintama sijaitsi jo oman kaupungin reunamilla. Tässä vaiheessa häipyi rivistä jopa kolmannes kaartilaisista. Komppanian urheus ja taisteluinto eivät koskaan ylittäneet sille tasolle, jolle se on nostettu sisällissodan politisoituneen keskustelun kultavuosina. Muutaman tunnin hajanaisen ammuskelun jälkeen komppania siirtyi suorittamaan lähinnä vahtipalvelusta kaupungin keskustaan. Arvoituksellisempi on Tampereen toinen naiskomppania, joka perustettiin jo piiritetyssä ja pommituksen alaisessa kaupungissa maaliskuun lopussa. Miksi jopa yli sata naista päätti tällöin, ainakin jälkepäin nähtynä toivottomalta näyttävässä tilanteessa, tarttua aseeseen? Hoppu arvioi, että syynä oli vallankumouksellisen innostuksen lisäksi naisten akuutti tarve toimentulonsa turvaamiseen.

Kuvaukset naiskaartilaisten toiminnasta Tampereen taistelun viimeisinä päivinä ovat kirjan parasta antia. Hoppu onnistuu yhdistämään yksityiskohtaisen tuntemuksensa Tampereen taistelusta ja selkeän, lukijaystävällisen esitystavan. Hän osoittaa vääräksi myytit Tampereen naiskaartin hurjasta taistelusta, suurista tappioista ja antautumisen jälkeen seuranneista teloituksista. Sen sijaan inhimilliset reaktiot kuten avuttomuus, epätietoisuus ja toivottomuus antavat uskottavan kuvan äärimmäiseen tilanteeseen joutuneista ihmisistä. Kirjan teksti on onnistunutta tasapainottelua ruohonjuuritason ja laajempien tapahtumien välillä, ja Hoppu pitää tarinan hyvin kasassa, tosin viimeinen kappale, joka käsittelee paluuta rauhaan, vaikuttaa lähinnä ylipitkältä epilogilta.

Tamperelaisien kohtaloita kuvataan myös Mervi Kaarnisen kirjassa *Punaorvot 1918*. Tutkimuksen kohteena ovat sisällissodassa orvoiksi jääneet punakaartilaisien lapset, joiden suuri määrä tuotti akuutteja ongelmia viranomaisille. Kirjassa on kaksi tasoa: kertomus eri instanssien toimenpiteistä ja avustuspyrkimyksistä sekä kertomus lasten ja leskiksi jääneiden henkilökohtaisista kokemuksista ja muistoista. Kaarnisen selvitys sodanjälkeisen sosiaalipolitiikan, huoltokomiteoiden, ministeriöiden, köyhäinhoidon ja yksityisten avustusrjestöjen toimista tuovat

tärkeää lisätietoa sisällissodan historiaan. Orpokysymystä ei pyritty viranomaistaholla väheksymään tai piilottamaan vaan siihen paneuduttiin tarmolla, josta osoituksena on muun muassa sosiaaliministeriön palkkaama Ester Hällströmin työ. Hänen raporttinsa ja kirjoituksensa ovat tärkeä osa kirjan lähdeaineistoa ja antavat kasvot viranomaistoiminnalle. Kaarninen korostaa kuinka juuri lapset olivat sekä symbolisesti että käytännön tasolla se ryhmä, jonka kautta voittajapuoli oli halukas rakentamaan ajatusta yhtenäisestä kansasta. Kaarnisen esittämä ajatus, että kyseessä oli mahdollisesti voittajien puolelta jonkin asteinen katumustyö, vaikuttaa kuitenkin epäuskottavalta. Kaarninen osoittaakin kuinka punaorpojen synnyttämä laaja hyväntekeväisyystoiminta ei merkinnyt muutosta voittajien suhtautumisessa kapinaan. Hyvä esimerkki tästä on punaorpojen tilannetta pohtivan huoltokomitean lausunto, jossa sodan raakuuden ja julmuuden arvelaan johtuneen kansan pohjakerrosten puutteellisesta sivistyksestä. Punaorvoista, jotka viranomaisten toimesta erotettiin alusta lähtien valkoisen puolen orvoista, tuli tehdä kunnan kansalaisia, osaksi yksimielistä isänmaallista sukupolvea.

Viranomaiskertomuksen rinnalla kulkeva mikrohistoriallinen taso avaa ikkunan sodan aiheuttamiin henkilökohtaisiin tragedioihin ja vuosisadan alun sosiaalipolitiikan ruohonjuuritason realiteetteihin. Kertomuksen pohjaksi Kaarninen on valinnut neljä isän menettänyttä tamperelaista perhettä.

Erityisen mielenkiintoinen on kappale, jossa tarkastellaan lastensiirtoja ja lasten kokemuksia sijaisperheistä Pohjanmaalla. Mukaan mahtuu niin negatiivisia kuin positiivisia muistoja. Kohuttujen lastensiirtojen poliittiset tulkinnat ovat usein peittäneet alleen sen tosiasian, että kyseessä oli maailmansodan kokeneessa Euroopassa varsin tavallinen ja hyväksytty ilmiö.

Kaarninen nostaa esiin monta tärkeää ja vähemmän huomiolle jäänyttä teemaa sisällissodan ja sotienvälisen ajan historiasta. Kirjan suppea koko ei kuitenkaan mahdollista niiden kovin syvällistä läpikäyntiä. Kirjan tarkastelukohteen selkeämpi rajaaminen, laajan henkilögallerian karsiminen ja huolellisempi toimitustyö etenkin kappalejaotuksen suhteen olisivat parantaneet luettavuutta ja estäneet nyt varsin sekavaksi jäävän yleiskuvan. Lisäksi kirjassa on suuri määrä tilastoja, joista monen merkitys jää epäselväksi. Lukijaystävällisempää olisi ollut sijoittaa ne liitteeksi kirjan loppuun.

Siinä missä sekä Hoppu että Karvinen pyrkivät rajaamaan tarkastelukohteensa sekä teemaattisesti että maantieteellisesti, Olli Korjus lähtee kirjassaan *Hamina 1918 – Nimi nimeltä, luoti luodilta* luomaan kokonaisvaltaisempaa kertomusta. Näyttämönä on Kymenlaakso ja pääaiheena vuoden 1918 tapahtumat. Otsikosta huolimatta kirja ei rajoitu käsittelemään pelkästään sisällissodan väkivaltaa ja uhreja. Siinä liikutaan vauhdilla yleismaailmallisen ja paikallisen kehityksen ja poliittisten ja

kulttuuristen vaikutusten välillä. Korjus onnistuu tässä vaativassa tyylilajissa melko hyvin. Etenkin kirjan ensimmäinen osa, jossa selostetaan aikaa ennen sisällissotaa, on paikallishistoriaa parhaimmillaan. Kuvaukset vuosisadan alkupuolen Vanhan Suomen ja Haminan alueen oloista antavat nautittavan monipuolisen kuvan yhteiskunnasta, jonka ilmapiiri ja identifioitumiset erosivat suuresti itsenäisyyden jälkeisestä ajasta. Korjuksen alue- ja historiatuntemus on vakuuttavaa ja hän pystyy konkretisoimaan yleistä kehitystä paikallistason esimerkeillä. Ruohonjuuritason tapahtumat kuten kertomus maataloustuottajasta, joka myi suuria määriä maitoa Venäjän armeijalle mutta kieltäytyi myymästä tuotetta puutteessa eläville paikallisille, ovat tärkeitä yhteiskunnallisen radikalisoitumisen ymmärtämiseksi. Kirjan mielenkiintoisimpia osia ovat punaisten valtakautta Kymenlaaksossa käsittelevät kappaleet. Vallan käyttö oli kaukana siitä kommunistisesta järjestelmästä, jolla myöhemmin peloteltiin ja jota epäsuorasti käytettiin oikeuttamaan valkoista terroria.

Kirjan ongelmaksi muodostuu kirjoittajan pyrkimys sisällyttää tekstiin loputon määrä aiheita ja tapahtumia. Kertomus vie muutamia kertoja kauas varsinaisesta temasta, ja punainen lanka hukkuu turhan usein. Kirjan fragmentaarisuutta ei ainakaan vähennä tarinan pirstominen lyhyisiin kappaleisiin ja alakappaleisiin: 319 sivuun mahtuu lähes puolentoista sataa eri otsikkkoa. Myös pitäytyminen kronologi-

sessä kerronnassa olisi ollut lukijaystävällisempää kuin paikoittainen temaattinen kerronta. Objektiivisuuteen pyrkivä kriittinen tarkastelu sekoittuu paikoittain lähinnä punaisen historiakirjoituksen kliseiden esittämiseen. Puutteista ja epätasaisuudesta huolimatta Korjuksen kirja on rohkealla ja hyvällä kerronnallaan mielenkiintoisimpia viime vuosina ilmestyneitä sisällissotaa käsitteleviä teoksia.

Aapo Roselius